

УДК 343.819.5(436)"1914/1917":[323.1(477.83/.86):316.658]"1919/1939"
<https://doi.org/10.33402/zuz.2022-18-42-68>

Ірина ОРЛЕВИЧ

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник

завідувач відділу нової історії України

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

науковий співробітник

Інституту релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7530-9833>

e-mail: i.orlevych@gmail.com

ТАЛЕРГОФСЬКА ТРАГЕДІЯ: ІНТЕРПРЕПАЦІЯ ТА ІНСТРУМЕНТАЛІЗАЦІЯ РУСОФІЛАМИ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Простежено конструювання русофілами культу Талергофу в міжвоєнний період для відновлення та зміцнення своєї політичної сили. Зазначено, що не випадково заснування в 1923 р. Талергофського комітету, який мав завдання збирати відповідні документальні матеріали, і «Русскої народної організації» збіглося в часі. Показано, що Талергофську трагедію русофільські діячі трактували винятково як «свою», хоча тоді австрійська влада заарештувала й відправила в табори (Талергоф, Терезин тощо) значну кількість не тільки русофілів, а й українців (і не лише українців) Галичини інших політичних уподобань.

Висвітлено намагання русофілів створити образ «русского» народу як «мученика» за «русску» ідею та сформувати образи ворогів, винуватців трагедії – австрійського уряду й українофілів, ігноруючи той факт, що саме діяльність представників русофільської течії напередодні Першої світової війни стала причиною ув'язнення їхніх однопартійців і прихильників.

Проілюстровано, як русофіли, інтелектуальна активність яких зазвичай охоплювала різні сфери, використовували власні переживання та спогади про війну у своїх творах і як політично-ідеологічна заангажованість цих авторів не давала їм змоги повністю зосередитися на науково-літературних студіях.

Встановлено, що завдяки зусиллям Талергофського комітету вдалося акумулювати документальні свідчення очевидців та учасників цієї події (особисті джерела: спогади, щоденники, малюнки, артефакти, урядові розпорядження тощо). Уперше здійснено аналіз, зібраних комітетом, «Опросних листів», що дає змогу з'ясувати підстави арештів, національну ідентифікацію, умови табірної життя інтернованих. Виснувано, що селянство так і не оволоділо «русскою» мовою, на що сподівалися лідери русофілів, а також те, що в'язнями таборів були не тільки галичани-українці русофільської орієнтації. Доведено, що, попри вказану заангажованість, зібрані документи, художні й публіцистичні твори, музейні експонати є важливим джерелом для прочитання цієї сторінки української історії.

Ключові слова: русофілство, Талергоф, Перша світова війна, Русска народна організація, Талергофський комітет.

Перша світова війна змінила долю багатьох народів Європи, спричинивши небувале напруження людських ресурсів країн, що воювали, і торкнувшись практично всіх жителів континенту. Одні з них були учасниками фронтових подій, інші зазнали окупації або набули досвіду життя за лінією фронту. Небачені доти в історії збройних протистоянь незчисленні людські втрати та страждання стали найтрагічнішим наслідком цієї війни. Водночас для багатьох народів це був період національного піднесення, що закінчився утворенням нових держав.

Події Першої світової війни стали предметом інтелектуальних дискурсів у повоєнний період у багатьох країнах серед дослідників різних галузей: істориків, політологів, літераторів, мовознавців, митців тощо. Знання і пам'ять про ці події народи чи політичні сили використовували для творення тогочасної політики пам'яті. Для галицьких українців, що перебували у складі Австрії (з 1772 р., а з 1867 р. – Австро-Угорщини), однією з найтрагічніших подій у роки війни стало інтернування в табори. Найбільше арештованих відправили в Талергоф – табір для полонених, який австро-угорська влада створила на початку війни і який розташовувався недалеко від австрійського міста Грац. Головно репресій зазнали представники русофілського руху та їхні прихильники. Хоч серед інтернованих були й українофіли та представники інших народностей, пам'ять про це слугувала для відновлення і зміцнення їхньої партії в міжвоєнний період.

Русофіли напередодні війни. Русофілство належало до впливових суспільно-політичних течій галицьких українців у XIX ст. Вони відстоювали ідею єдності «русского народу», до складу якого, за їхнім переконанням, входили три народності: малороси (українців), великороси (росіян) і білоруси. Галичан українського походження («галицко-русских») вважали частиною малоросів. Визнаючи етнічні відмінності українців від росіян та білорусів, усе ж заперечували їхнє право на самостійне політичне існування¹. Поява на політичній арені представників українофілської течії, які на відміну від русофілів обрали модерний шлях націотворення, визнавши права українського (малоруського) народу на самостійне існування², вела до втрати популярності русофілів у політичному житті галицьких українців.

Прагнення до культурної єдності з Росією та надії на захист російського уряду в русофілів завжди поєднувалися з деклараціями політичної лояльності до Габсбурзької монархії. Однак після розколу в 1908–1909 рр. у їхніх лавах виділилося радикальне крило, яке критикувало прогабсбурзький лоялізм своїх партійних опонентів і виступало за радикальніші методи у відстоюванні своїх партійних інтересів³. Окрім того, вони активно пропагували православ'я, чим спричиняли невдоволення влади.

¹ Орлевич І. Русофілська течія. Русь, Малоросія, Україна: галицькі українці у пошуках власного імені (XIX – перша половина XX століть) / наук. ред. І. Орлевич. Львів, 2021. С. 106–111.

² Киричук О. Львівський Ставропігійський інститут у громадському житті Галичини другої половини XIX – початку XX ст. Львів, 2001. С. 48.

³ Орлевич І. «Отцы и дѣти»: ідеологічні розбіжності чи боротьба за домінування в Русській народній партії? (До питання розколу в русофілській течії на початку XX століття). *З історії західноукраїнських земель* / наук. ред. І. Орлевич. Львів, 2015. Вип. 10–11. С. 166–183.

Відомо про кілька спроб групового переходу на православ'я серед греко-католицького населення Галичини в 1911–1914 рр., організацію мітингів у Почаєві 1911 р. і Холмі 1912 р., метою яких було навернення на православ'я австрійських русинів⁴.

Австрійська влада толерувала русофілів, інколи використовуючи їх для послаблення українського національного руху. Однак зі зростанням напруги у відносинах між Росією та Австро-Угорщиною напередодні Першої світової війни вона почала вбачати в русофільстві загрозу і ставлення до нього з боку Австрійської держави погіршилося. А в 1912–1914 рр. влада перейшла до відверто жорсткої політики, до чого долучилися й українофіли. На початку травня 1914 р. комітет Української народно-демократичної партії (УНДП) ухвалив постанову про протистояння русофілам і почав антирусофільську пропагандивну кампанію⁵.

Поразка австро-угорських військ напередодні Першої світової війни стала фатальною для українського населення, особливо для прихильників досліджуваної течії. «Українська зрада» була вигідна військовій владі, оскільки виправдовувала поразку⁶ на фронті. Австро-угорська влада провела масові арешти русофільських діячів, що охопили і частину українофільських священників та селян, які не брали участі в русофільському русі. Репресії поширилися частково і на інші народності – євреїв та поляків. Австро-угорські війська проводили стихійні розправи над арештованими, чинячи самосуд та видаючи накази страчувати тих, кого лише підозрювали в русофільських симпатіях. Приводом до арештів ставали доноси місцевих урядовців⁷, яких могли репрезентувати і поляки, і українофіли. Планована на початках акція влади проти русофілів «за зраду державних інтересів», напередодні війни переросла в каральну акцію проти всього українського населення Східної Галичини. В'язнями таборів Талергоф, Терезин, Гмінд та інших ставали люди, які не належали до жодної з політичних партій. Арешти проводили без належно обґрунтованих обвинувачень, а в окремих випадках це ставало зведенням особистих рахунків⁸ на місцях: між окремими особами, що ворогували, між галичанами та представниками влади тощо⁹, між симпатиками різних партій.

Міжпартійне протистояння загострювали різні зовнішньополітичні орієнтації: русофілів – на Росію, а українофілів – на Австро-Угорщину та Німеччину, за підтримки яких у роки війни вони сподівалися вибороти незалежність України. Міжпартійна боротьба, що тривала впродовж другої половини XIX ст. між обома політичними силами, у роки війни перетворилася на трагедію всіх галицьких українців, призвівши до взаємної помсти та донесень перед владою, а врешті – до людських втрат. Відповідно русофільські діячі, які залишилися під час російської окупації 1914–1915 рр.,

⁴ Himka J.-P. The Propagation of Orthodoxy in Galicia on the Eve of World War I. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2001. Вип. 9. С. 483.

⁵ Wojtowicz-Huber B. «Ojcowie narodu». *Duchowieństwo greckokatolickie w ruchu narodowym Rusinów galicyjskich (1867–1918)*. Warszawa, 2007. S. 217–218.

⁶ Гайсенюк В. Москвофільство в Галичині та на Буковині в роки Першої світової війни. Чернівці, 2015. URL: http://www.chnu.edu.ua/res/chnu/chnu_news/March/Diser_Gaiseniuk.pdf.

⁷ Wojtowicz-Huber B. «Ojcowie narodu». *Duchowieństwo greckokatolickie...* S. 218.

⁸ Баринов И. Образ Талергофа в антиукраинской и антизападной мифологии современной России. *Форум новейшей восточноевропейской истории и культуры*. Русское издание. 2015. № 2. URL: <http://www1.ku-eichstaett.de/ZIMOS/forum/inhaltruss24.htm>

⁹ Маковський В. Талергоф: (спогади і документи). Львів, 1934. С. 189.

брали участь у репресіях проти українських громадських інституцій, а окремі з них обіймали посади в російському адміністративному апараті¹⁰.

Перші інтерновані прибули в Талергоф 4 серпня 1914 р. Друга хвиля арештів прокотилася Галичиною влітку 1915 р. після відступу російських військ і нового приходу австрійців. У 1916 р. до Талергофу знову відправили близько 2 000 осіб. У березні 1917 р. рескриптом цісаря Кароля I (Karl I) табори було ліквідовано, а ув'язнених звільнено. У Талергофі на цей момент перебувало 3 000 інтернованих¹¹. Хоча завжди в таборі було від 6 000 осіб, а загалом за час війни його пройшло до 8 000¹², зазначає польський дослідник Тадеуш Ольшанський (Tadeusz Olszański). Майже таку ж цифру – близько 7 000–8 000 – подають і русофільські джерела¹³.

Репресії австро-угорської влади врешті спричинили обурення і серед українофілів. Як писав один з активних представників цього табору, історик Микола Андрусак (1902–1985): «... наївна віра і надмірна лояльність галицьких українців супроти Австрії минула, коли почалися масові арешти українців – і москвофілів, і представників українського національного крила»¹⁴. 18 серпня 1914 р. Українська парламентарна репрезентація вимагала від уряду слідства у справі вбитих австрійськими військами українських громадян, а також звільнення ув'язнених у Талергофі. Коли ж засудили до смерті провідних русофільських діячів: Дмитра Маркова, Володимира Куриловича, Кирила Черлюнчакевича, до влади було подано прохання про їхнє помилування¹⁵. Незважаючи на це, русофіли головно звинувачували в цій трагедії українофілів¹⁶, вважаючи їхні дії щодо захисту переслідуваних малоефективними. Микола Андрусак розкритикував систему донесень на русофілів, що панувала в цей час серед українофілів, вважаючи їх наслідком «довговічного браку власного державного життя»¹⁷; надмірний австрійський лоялізм окремих українофілів, який давав більше відчуття австрійського патріота, ніж українського; безпринципну позицію української преси, яка некритично поставилася до даних про арешти та конвої «зрадників» і не подала землякам відповідної інформації, щоб застерегти від подібних речей¹⁸.

Мета статті – дослідити діяльність русофілів міжвоєнного періоду, спрямовану на відновлення і зміцнення своєї політичної сили через формування культури Талергофу, перетворення Талергофської трагедії на символ відродженого русофільства міжвоєнного

¹⁰ Серета О. Москвофільство. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. / редкол. В. Смолій (голова) та ін. Київ, 2010. Т. 7: Мл–О. С. 83. URL: <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21D>

¹¹ Там само.

¹² Андрусак М. Галицьке москвофільство і Талергоф. *Діло*. 1933. 4 серпня.

¹³ Талергофській альманах. Пропамятная книга австрийских жестокостей, изуверств и насилий над карпаторусским народом во время всемирной войны 1914–1917 гг. Львов, 1930. Вып. 3. С. 6. URL: <http://www.zaistinu.ru/ukraine/church/almanah3-x.shtml>

¹⁴ Андрусак М. Галицьке москвофільство...

¹⁵ Там само.

¹⁶ Талергофській отдель Ставропигійського відділу в Львові. *Русській голос*. 1936. 7 юнія.

¹⁷ Андрусак М. Галицьке москвофільство... 3 серпня.

¹⁸ Там само.

періоду, проаналізувати коммеморативні заходи, показати різноманітну діяльність у галузі історії, публіцистики, художньої літератури, музейництва, мистецтва тощо.

Питання формування інтелектуальної думки представниками досліджуваної суспільно-політичної течії, творення історії-мартирології та культу Талергофу не було об'єктом дослідження в українській та зарубіжній історіографії. Частково цю тематику розкрив І. Барінов¹⁹. Для написання цієї статті використано матеріали, які зібрав й опублікував головно Талергофський комітет. Чимало неопублікованих документів комітету зберігаються в Центральному державному історичному архіві м. Львова, артефакти – у фондах Львівського історичного музею та Музею історії релігії. У роботі використано праці русофілів міжвоєнного періоду з царини історії, літератури, публіцистики тощо та періодику представників русофільства й українофілів («Временник Ставропигійського інститута», «Голос народа», «Русский голос», «Русское слово», «Діло» й ін.).

Уперше проаналізовано «Опросні листи», які зібрав Талергофський комітет, що дають можливість встановити соціальний статус ув'язнених, причини арешту, національну ідентифікацію тощо. Картотека ув'язнених налічує близько 2 000 карток. Також розглянуто талергофський щоденник Дмитра Квасника з родинного архіву.

Відновлене русофільство. Намагаючись інкорпоруватися до нової політичної системи з метою забезпечення діяльності своєї політичної сили, русофіли заручилися підтримкою польської влади²⁰. Причинами певної популярності їхніх ідей у галицькому суспільстві міжвоєнного періоду були: належність до цієї політичної течії значної кількості греко-католицьких священників, що в деяких селах залишалися єдиними представниками інтелектуальних кіл та організаторами громадського життя²¹, консервативність руського селянина²², використання русофілами болючої сторінки галицько-української історії часів Першої світової війни – Талергофської трагедії. Адже «на народні маси має вплив та політична сила, яка висловить співчуття їхнім минулим або сучасним політичним болям». Окрім того, привласнюючи цю трагедію, русофіли зуміли переманити й окремих симпатиків українофільського табору²³.

Ця політична сила відновила свою діяльність 1 листопада 1923 р., оголосивши про створення Руської народної організації (РНО) (1928 р. назву змінено на «Русская селянская організація»). Ідеологічна основа новоутвореної партії залишалася незмінною. Русофіли декларували вірність ідеї «русского» народу в межах Польської Республіки й осіб, які визнають його національну та культурну єдність. Головою РНО з'їзд обрав Володимира Труша, викладача гімназії зі Станиславова, заступником – Миколу Бачинського, чиновника фінансової дирекції зі Львова. До складу партії у досліджуваний період входили: Микола Третяк, Семен Бендасюк, Василь Ваврик, Антоній. Гулла й ін. Очільник партії цього ж року заснував Талергофський комітет, до якого ввійшли: Іван Гринецький, Володимир Курилович, Маркіян Глушкевич, Кузьма

¹⁹ Барінов І. Образ Талергофа в антиукраїнської та антизахідної міфології...

²⁰ Український нарід мусить перемогти. *Діло*. 1935. 14 лютого.

²¹ Федевич К. Галицькі українці у Польщі 1920–1939. Київ, 2009. С. 310.

²² Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. Kraków, 1989. S. 42.

²³ Андрусак М. Галицьке москвофільство... 3 серпня.

Пелехатий, М. Генсьорський (ім'я не встановлено), Кирило Вальницький²⁴. Його завданням було PerezaxoponeHHя на Батьківщині останків талергофців, похованих в Австрії²⁵, збір інформації про цю подію і видання Талергофських альманахів. Окрім того, він мав чітко визначену ідеологічну функцію: перетворення Талергофського питання на культ і символ відновленого русофільства. Перше завдання реалізувати не вдалося через брак коштів, а друге – стимулювало до інтелектуальної діяльності. Зібрані документи про цю подію мали стати доказом злочинів, а її винуватці, за задумом русофілів, повинні були постати перед трибуналами Великих держав і Ліги Націй. Талергофські комітети організовували в містах, містечках, селах тощо.

Науково-літературна діяльність. Серед відомих імен, які творили дискурс Талергофської трагедії, були: Семен Бендасюк (1877–1965), який закінчив Львівський університет; Юліан Яворський (1873–1937) – вивчав філологію у Львівському, Чернівцькому й Віденському університетах; Тит Мишковський (1861–1939) – богослов'я у Віденському університеті; Адріан Копистянський (1883(1871)–1938) – випускник Львівського університету; Дмитро Марков (1864–1938) – який навчався на теологічному факультеті Львівського, згодом – на юридичному факультеті Інсбрукського університету. Лідером інтелектуального руху русофілів у міжвоєнний період став Василь Ваврик (1889–1970) – філолог, випускник Празького університету²⁶, історик, письменник, журналіст, публіцист, учасник майже всіх русофільських товариств і РНО. Русофіли пов'язували з ним пошвавлення своєї наукової та літературної діяльності. На їхню думку, ідеї В. Ваврика стали об'єднувальними для русофільства в міжвоєнний період²⁷. Окрім того, вони були учасниками Першої світової війни: брали участь у Карпатсько-російському добровольчому війську, яке воювало на боці армії Денікіна. Деякі з них стали в'язнями таборів (В. Ваврик перебував у Терезині), інші – арештантами австрійської влади. Пізніше вони використовували переживання та спогади про війну у своїх творах. Їхня інтелектуальна діяльність зазвичай поєднувала різні сфери: історію, публіцистику, літературу, мистецтво тощо. Однак політично-ідеологічна заангажованість русофілів (майже всі одночасно займалися і політикою) не давала їм змоги повністю зосередитися на науково-літературних студіях. І художні, і публіцистичні твори головно писали в роковини Талергофської трагедії (1928 р. і 1934 р.).

Документи. Як уже зазначено, майже вся інтелектуальна діяльність русофілів міжвоєнного періоду зосереджувалася навколо діяльності Талергофського комітету. Він видав чотири альманахи (1924, 1925, 1930, 1932), де опубліковано спогади, щоденники, мемуари безпосередніх учасників цих подій²⁸. Над їхніми випусками працювали: Юліан Яворський, Дмитро Ключник, Василь Ваврик, Семен Бандасюк. Основним завданням видавців було зберегти пам'ять про цю подію для наступних

²⁴ Орлевич І. Русофільська течія на початку 20-х років ХХ ст. *Галичина*. 2013. Ч. 22–23. С. 200–208.

²⁵ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України). Ф. 147 (Центральний Талергофський комітет). Оп. 1. Спр. 16.

²⁶ Особова справа Ваврика В. Р. *Архів канцелярії Львівського історичного музею*.

²⁷ ЦДІАЛ України. Ф. 148. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 27.

²⁸ Ваврик В. Талергоф. В 20-ті роковини народної трагедії галицько-руського народу. Львов, 1934; Ваврик В. Маша. Картина австро-мадярського террора в 1914 г. Львов, 1933.

покоління: «... поміщається в них не історія Талергофа, а тільки сырые матеріали для будущей історії его»²⁹. Серед неопублікованих матеріалів, які зберігаються в архіві, є і урядові розпорядження, і особисті матеріали, що переважно належать лідерам русофільського руху (священникам, політичним діячам, учителям, землевласникам). Більшість спогадів талергофців датується 1923 р. (рідше – 1914–1917)³⁰, тобто часом початку діяльності Талергофського комітету. Більшість із них комітет поінформував про те, що спогади опублікують, що зробило ці джерела тенденційними, оскільки автори знали завдання, яке ставив русофільський рух у міжвоєнний період, – перетворення «Талергофської трагедії» на символ русофільського руху. Так, на початку одного зі спогадів зазначено, що їхній автор переказує кошти для альманаху, а далі вже йшов сам текст, що доводить поінформованість автора про те, що його текст буде опубліковано³¹. Різновидом особистих джерел є щоденники, нотатники, записники, які вели ув'язнені в таборах. У них зазвичай містилися малюнки та різні записи (вірші, коментарі про певні події і з особистого життя у таборі, і з історії).

Один із них – нотатник Матвія Квасника³², учителя школи в Раківці (Львівського повіту). Він перебував у Талергофі з 1914 р. по 1917 р. У ньому зібрані прізвища й автографи в'язнів, серед них є і відомого русофільського діяча В. Ваврика. Записи мали такий зміст: «Дорогому товаришу-другу Матвію Федоровичу на добру згадку пережитої долі в Талергофі», «В пам'ять ув'язнення під час світової війни в 1914, 1915, 1916 і 1917 і понесення страждань разом за повних два роки...». Інші дають уявлення про вдачу М. Квасника та заняття інтелігенції в таборі. Анна Сушкевич написала: «В пам'ять дрозжайшему вчителю і розказчику веселих анекдотів в скучні талергофські вечори». У нотатнику ув'язнений записував вірші російських поетів Александра Пушкіна (Алекса́ндр Пу́шкин), Міхаїла Лермонтова (Михаил Лермонтов), українських – Івана Франка й ін. Після повернення на Батьківщину М. Квасник продовжував тут записи і вони датуються 30-ми роками ХХ ст.

Одні з основних питань, які намагалися з'ясувати русофіли-інтелектуали міжвоєнного періоду, досліджуючи Талергофське питання, – причини арештів і партійна належність арештованих. Вони писали, що арештовували лише членів їхньої партії та їхніх симпатиків, відкидаючи будь-які спроби українофілів, як уже мовилося, довести, що арештам підлягали всі галицькі українці, незважаючи на партійну належність. Причинами арештів називали: членство в читальні русофільського Товариства ім. М. Качковського, наявність книги російською мовою і русофільських видань: «Безъ всякаго суда и слѣдствія... По первому нелепому доносу, по прихоти, корысти и враждѣ. На людяхъ и дома, въ работѣ, въ гостяхъ и во снѣ. Хватали всѣхъ сплосъ, безъ разбора, Кто лишь признавалъ себя русскимъ и русское имя носиль. У кого была найдена русская газета или книга, икона или открытка изъ Россіи. А то просто кто лишь былъ вымѣченъ какъ “руссофиль”»³³. Про це говорили й українофіли, які

²⁹ Талергофській альманахъ. Львов, 1924. Вып. 1: Террор в Галичине в первый период войны, 1914–1915 гг. С. 3–4.

³⁰ ЦДАЛ України. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 31.

³¹ Там само. Спр. 22. Арк. 5.

³² Нотатник Матвія Квасника. *З родинного архіву Матвія Квасника*.

³³ Талергофській альманахъ... Вып. 1. С. 7.

досліджували причини арештів серед своїх. У свідченнях україно- і русофілів чітко простежується партійні орієнтації. Українофіл Василь Маковський писав, що безпідставні затримання стосувалися лише українофілів, натомість русофілів попередньо повідомляли й арештовували лише тих, хто був у чорному списку³⁴ (його складала австрійська влада).

Неупереджену інформацію про причини арештів дають «Опросні листи», які зібрав Талергофський комітет 1928 р. на I Талергофському з'їзді. Їх роздали учасникам з'їзду, а згодом поширювали серед інших в'язнів. У них містяться особисті дані арештованих, відповідь на запитання про причини арешту, умови транспортування і перебування в таборі тощо³⁵. Комітет також зібрав картотеку ув'язнених (близько 2 000 карток) із такими даними: прізвище, дата арешту, соціальний статус, дата смерті.

Близько 36 % респондентів «Опросних листів» на запитання, на чие донесення був заарештований, відповіли: «не знаю» і «без донесення», яке свідчить, що ймовірним ініціатором арештів був уряд; близько 25 % причиною вважали донесення українофілів; 18 % – місцеву владу й ін.; 10 % – євреїв; 12 % – за членство в читальні Товариства ім. М. Качковського. Аналіз цих джерел дає змогу припустити, що основним винуватцем висилки до таборів українського населення була австро-угорська влада, а жертвами, крім русофілів, ставали люди, непричетні до будь-якої політичної діяльності.

Безпідставність арештів і сваволу австро-угорської влади демонструє випадок у с. Тучапи Ярославського повіту: о. Романа Кордасевича та його сина Володимира арештували на донесення місцевого господаря, який заявив, що в селі є п'ять русофілів. Офіцер наказав скликати парафіян на дорогу, щоби буцімто повідомити щось важливе, і вибрав довільно п'ять людей, яких і заарештували³⁶.

Зміна політичних режимів перетворювалася на трагедію для народу, незважаючи на політичну орієнтацію. Приклад – арешт писаря Івана Коструба із Золочівського повіту (Львівська обл.). Коли в Галичину прийшли російські війська, то вороги донесли, що він «не хоче Росії». За це його жорстоко побили. Коли повернулася австрійська влада, ті ж недоброзичливці донесли, що І. Коструба показував дорогу «москалям», за це його інтернували в Талергоф³⁷.

Помітно вирізняються «Опросні листи» русофільської інтелігенції, у яких висловлені партійні переконання та вірність ідеї єдності «русского» народу. Понад 90 % написані українською мовою, лише 8 % – російською. Про одного із засуджених зі Сколівського повіту в анкеті вказано: «... останній зараз зрілий українець»³⁸. Це свідчить про те, що селянство (русофільської орієнтації) не оволоділо «русскою» мовою, як це планували та на що сподівалися їхні лідери, а також про те, що серед арештованих були не лише русофіли.

³⁴ Маковський В. Талергоф: (спогади і документи). С. 189, 194.

³⁵ ЦДАЛ України. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 1.

³⁶ Там само. Спр. 64. Арк. 1.

³⁷ Галкевич Л. Табор інтернованих у Ентсердорфі. (Причинки до нашої Талергофської трагедії). *Діло*. 1934. 22 березня.

³⁸ ЦДАЛ України. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 61. Арк. 24.

Незважаючи на тенденційність русофілів у висвітленні цього питання, зібрані матеріали є цінним джерелом для вивчення Талергофської трагедії, русофільського руху та міжпартійних відносин українців Галичини в період Першої світової війни.

Художні твори. Одним із найпоширеніших жанрів русофільської творчості, присвяченої талергофській проблематиці, були художні твори, написані на основі реальних подій. Русофіли класифікували їх як розповідь, повість, вірші й ін. У них описано проблеми транспортування інтернованих до місць ув'язнення, умов перебування в таборах, особисті трагедії людей, що їх довелося пережити в роки воєнного лихоліття.

Інтернованим у табори, крім випробувань тутешнього життя, доводилося долати труднощі на шляху до місця ув'язнення. Часто вони піддавалися і жорсткому поводженню з боку австро-угорської армії³⁹, і натовпу, серед якого могли бути представники різних національностей та різних політичних уподобань.

Особливу увагу русофілів привернула трагічна доля 16-літньої гімназистки Марії Мохнацької. Вона навчалася у пансіонаті в Сяноку. Перебуваючи на канікулах у с. Войтковій Добромільського повіту, де її батько служив парохом, була арештована разом з іншими селянами і переправлена в Перемишль. На шляху до поліцейського відділку «толпа мѣстных мазепинцевъ, поляковъ и евреевъ, поощряемая солдатами мадьярами, съ такимъ остервеѣніемъ накинулась на проходившихъ подъ конвоемъ арестованныхъ русскихъ крестьянъ и интеллигентовъ, въ общемъ числѣ 42 челов., что сорокъ изъ нихъ были тутъ же на улицахъ растерзаны на смерть и только 2 лица остались въ живыхъ»⁴⁰.

Василь Ваврик присвятив цій події оповідання (повість) «Маша» (1933). Описуючи трагедію молодої дівчини, автор піддає сумніву існування справедливості, однак сам же відразу його розвіює: за муки М. Мохнацької та багатьох тисяч таких же мучениць, як вона, настала для Австрії заслужена кара – розпад держави і відсутність інтересу до неї в Галицькій Русі⁴¹. Трагічна смерть Марії Мохнацької описана і в творі Адріана Копистянського⁴².

«Мучеником за Батьківщину» постав у творах русофілів дзвонар Матвій із с. Болотні (Львівської обл.), якого австрійські солдати заарештували як шпигуна і відправили в Талергоф за те, що він дзвонив на Успіння Пресвятої Богородиці (28 серпня 1914 р.). Однієї ночі від побиття солдатами він помер⁴³.

У низці творів автори крізь призму історії окремих сімей і персонажів відтворювали досліджувані події, показуючи їхній вплив на людські долі, складність людських взаємин через різні політичні орієнтації. В оповіданні «Калинин сруб» (1926) В. Ваврик показав розправи угорських жандармів над жителями сіл і безпідставність арештів. У сім'ю Калини прийшло два жандарми та представники місцевої влади: вчитель, попович

³⁹ Талергофській альманахъ... Вып. 1. С. 9.

⁴⁰ Там само. С. 104.

⁴¹ Ваврик В. Маша. С. 8.

⁴² Копистянскій А. Всенародный русскій памятник в м. Перемишлі. Львовъ, 1937. С. 11–12.

⁴³ Билинkevич І. Звонарь Матвій. *Временникъ Ставропигійскаго Института съ місяцесловомъ на 1925 г.* Львовъ, 1924. С. 139.

та староста й оголосили про арешт господарів. На запитання про причину відповіли, що це не їхня справа і не потрібно запитувати. Господаря та його сина повісили⁴⁴.

Семен Булик написав твір «Як герої умирали. ... Рождественській розказ (Правдива історія з світової війни)». У його основі лежить розповідь про те, як у день перед Святим вечором австрійські жандарми стратили селянина Якіма за те, що той буцімто показав дорогу російським військам. Насправді він лише відповів військовим, куди веде дорога. Дружина Олена, не витримавши горя, померла. Двос малих дітей залишилися сиротами⁴⁵. Подібний сюжет твору В. Ваврика «Як Богдан Черемха умирав за правду»⁴⁶.

Описуючи особисті трагедії людей, які постраждали від австро-угорської влади і були ув'язнені в Талергофський табір, русофільські письменники підводили читача до висновку, що їхні жертви були марними і ставали символом боротьби за русофільські ідеї. Художні твори стали одним із засобів їхньої пропаганди та зміцнення культу Талергофу.

Творчість русофілів активізувалася напередодні пам'ятних дата Талергофу, зокрема з'їздів. До першого появилася низка віршованих творів: Михайла Цебринського «Страстям талергофців»⁴⁷, С. Надсона (ім'я не встановлено) «Голгофа»⁴⁸, Семена Булика «Замученим...»⁴⁹, Дерита Анатолія «Талергоф»⁵⁰. Із другим пов'язана поетична творчість Юліана Яворського «Галицкая Голгофа», Михайла Цебринського «На встречу неизвестному талергофцю»⁵¹, Володимира Юркевича «Талергофський вечір»⁵² та ін. Автори описують страждання русофілів у таборі, зрадницьку роль українофілів, висловлюють сподівання на те, що муки «русского» народу в Талергофі не даремні – стануть запорукою його відродження.

Русофільська література представлена і п'єсами, зокрема В. Ваврика «Талергоф» (1932). На основі свідчень очевидців автор зобразив арешти й умови табірної життя. Перебування в ув'язненні спричинило в людей занепад духу. Однак напередодні Різдва Христового відбувається зміна настроїв: «В приході Христа заказується союз боротьби з неправдою і терором»⁵³. У фінальній дії показано, як із розпадом Австрії закінчується «талергофське пекло» і народ із новими силами повертається з далекої

⁴⁴ Ваврик В. Калинин сруб. Львовь, 1926. С. 14.

⁴⁵ Булик С. Як герої умирали. Рождественській розказ. (Правдива історія з світової війни). *Наука. Ілюстрований місячник для народа*. 1927. № 12. С. 295–299.

⁴⁶ Ваврик В. Як Богдан Черемха умирав за правду. *Наука. Місячне виданє народної бібліотеки*. 1936. Ч. 6–7. С. 6–49.

⁴⁷ Цебринський М. Страстям талергофців. *Наука. Ілюстрований місячник для народа*. 1928. № 9–10. С. 193.

⁴⁸ Надсон С. Голгофа. Там само. 1928. № 3–4. С. 49.

⁴⁹ Булик С. Замученим. Там само. 1927. № 12. С. 202.

⁵⁰ Дерит А. Талергоф. *Временникъ Ставропигійскаго Института съ місяцесловомъ на 1928 г.* Львовь, 1927. С. 69–70.

⁵¹ Цебринський М. На встречу неизвестному талергофцю. *Наука. Ілюстрований місячник для народа*. 1933. № 1. С. 6.

⁵² Юркевич В. Талергофський вечір. *Наука. Місячне видання народної бібліотеки*. 1936. № 6–7. С. 2.

⁵³ ЦДАЛ України. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 79.

чужини⁵⁴. Під такою ж назвою написав п'єсу О. Білінкевич⁵⁵. Її сюжет подібний – зображення страждань ув'язнених.

Навіть праці, які безпосередньо не стосувалися тематики Талергофу, русофіли присвячували йому. Так, роботу «Потуги роз'єдинення и ослаблення русского народа» Г. Малець розпочав присвятою: «Посвящаю дорогой памяти за русское имя умученных в 1914–1918 гг.»⁵⁶.

Музейництво. Русофільське товариство Ставропігійського інституту 1934 р. організувало виставку, присвячену Талергофу. У Ставропігійському музеї 1936 р. було відкрито Талергофський відділ⁵⁷. Після ліквідації інституту радянською владою 1940 р. більша частина колекції перейшла до Львівського історичного музею, а окремі експонати зберігаються у фондах Львівського музею історії релігії. Серед них є речі, зібрані в ув'язнених у таборах: фотографії інтернованих, малюнки, вироби, які виготовили в'язні (хрестики, коробочки, одяг та ін.). Усе це робили здебільша селяни, а купувала інтелігенція, яка отримувала кошти з дому. Побутові умови в таборах показують соціальну диференціацію. Інтелігенція спочатку була залучена до табірних робіт, однак згодом на них кликали лише селян. Окрім того, інтелігенція отримувала щомісячну платню, тому могла купувати товари, які тут продавали. Певний час на території табору діяли навіть два т. зв. ресторанчики, де можна було купувати провіант, згодом в'язням забороняли це робити і його діставали контрабандою із Градця через солдатів⁵⁸. Селяни ж змушені були працювати, щоб не померти з голоду.

Сцени побутового життя⁵⁹ відтворюють графічні малюнки з архіву Львівського історичного музею: інформацію про інфекційних хворих⁶⁰, лікарняний огляд хворих на тиф⁶¹, антисанітарні умови⁶², налагоджений із часом табірний побут – появилися пральня, кухня⁶³, карантинні бараки, баня⁶⁴, дизенфікаційний барак, медична служба⁶⁵, форми проведення вільного часу – гра в карти⁶⁶ тощо. Збереглися т. зв. альбоми, у яких в'язні, іронізуючи зі свого табірної життя, малювали карикатури, наприклад зображення, де солдати змусили спочатку єврея возити в тачках священника⁶⁷, а потім навпаки.

⁵⁴ Там само. Арк. 80.

⁵⁵ Білінкевич О. Талергоф. *Наука. Ілюстрований місячник для народа*. 1928. № 4. С. 2–3.

⁵⁶ Малець Г. Потуги роз'єдинення и ослаблення русского народа. Львовь, 1934. С. 1, 40.

⁵⁷ Талергофській отдѣл Ставропігійскаго Музея во Львові. *Русский голос*. 1936. 7 іюня.

⁵⁸ Талергофській альманах... Вып. 3. С. 10.

⁵⁹ Див.: Петрій І. Характеристика мемуарних джерел до історії побуту Східної Галичини часу Першої світової війни. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія гуманітарні науки*. Львів, 2010. Вип. 9. С. 30–42.

⁶⁰ Архів Львівського історичного музею. Інв. ном. Г – 11540. ЛІМ – 1865 (12).

⁶¹ Там само. Інв. ном. Г – 11531. ЛІМ – 1865 (11).

⁶² Там само. Інв. ном. Г – 11541. ЛІМ – 1865 (13).

⁶³ Там само. Інв. ном. Г – 11552. ЛІМ – 1865 (24).

⁶⁴ Там само. Інв. ном. Г – 11543. ЛІМ – 1865 (15).

⁶⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 74. Арк. 1.

⁶⁶ Архів Львівського історичного музею. Інв. ном. Г – 11548. ЛІМ – 1865 (19).

⁶⁷ ЦДІАЛ України. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 17.

Зображення каплиці, кухні, стовпа покарання в Талергофі. Из фондів Львівського історичного музею. Інв. номер Г (графіка) – 11552, ЛІМ – 1865 (24)

Віруючий народ зумів і в таборі організувати релігійне життя. Унікальними експонатами є епитрахиль русофільського священника Дмитра Вінграновського, яка певний час була чи не єдиною в Талергофі (сьогодні в експозиції Львівського музею історії релігії); малюнки в'язнів і фотографії, на яких зображена капличка, де служили православні та греко-католики, зображення згодом збудованої церкви⁶⁸, похорони померлих, молитовника виготовленого тут⁶⁹, цвинтара «під соснами», де хоронили померлих і страчених.

Збереглися фотографії⁷⁰ в'язнів, які зібрав Талергофський комітет (на звороті його штамп). Судячи з них, умови перебування в таборі з часом стали прийнятними, особливо для інтелігенції, яка мала гроші.

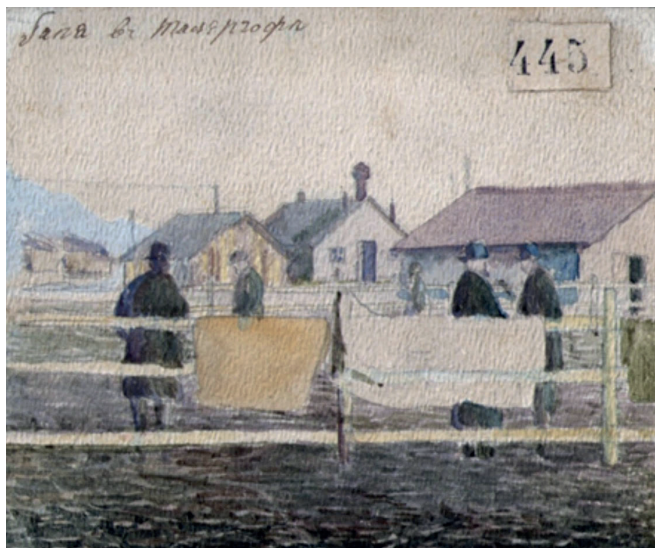
Талергоф – символ відродженого русофільства. Кожен народ прагне змалювати свою історію у привабливих тонах. На противагу цьому існує т. зв. історія-мартирологія, коли наголос робиться на власній обділеності історичною долею, а провина за це покладається переважно на ворожу силу, що псувала «нашу історію»:

⁶⁸ ЦДІАЛ України. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 76. Арк. 11.

⁶⁹ Там само. Спр. 21. Арк. 1.

⁷⁰ Там само. Спр. 72. Арк. 1.

лихих сусідів, внутрішніх зрадників і т. д.⁷¹. Такий тип історії, що головним сюжетом обирає «мучеництво» народу, притаманний переважно скривдженим націям чи певним суспільним групам.

*Баня в Талергофі. Из фондів Львівського історичного музею.
Інв. номер Г (графіка) – 11543, ЛІМ – 1865 (15)*

Наголошуючи на негативній оцінці русофільства як політичної течії, треба зазначити, що причини ображатися на українофілів у них були. До прикладу, події в часи творення Української Народної Республіки (УНР) і Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР), коли русофіли двічі пропонували українським національно-демократичним силам долучити їхніх представників до цих нових політичних утворень, однак їм відмовляли, оскільки в їхньому управлінні взяли участь усі колишні українські послы в парламенті та сеймі, за винятком русофілів: Володимира Куриловича, Дмитра Маркова й Кирила Сеніка⁷². Аналогічна ситуація повторилася у міжвоєнний період, коли русофіли намагалися об'єднатися з Українською національно-демократичною партією (УНДО) на виборах до сейму та сенату 1928 р. і 1930 р.⁷³. І подією, яка загострила атмосферу, стала Талергофська трагедія. Усе це послужило підставою для творення русофілами в міжвоєнний період історії-мартирології своєї політичної сили. Талергофську трагедію вони вважали однією з яскравих частин «мартирології руского народу», «отличительным послевоенным внешним признаком для русскаго национального движения»⁷⁴.

⁷¹ Яковенко Н. Вступ до історії. Київ, 2007. С. 265.

⁷² Орлевич І. Русофільська течія на початку 20-х років ХХ ст. ... С. 200.

⁷³ Дальше йдти некуда. *Русській голос*. 1930. 6 листопада.

⁷⁴ Талергофській альманах... Вып. 1. С. 6.

*Талергофці грають в карти. Із фондів Львівського історичного музею .
Інв. номер Г (графіка) – 11548, ЛІМ – 1865 (19)*

Методологічна концептуальна основа інтелектуальної історії охоплює історичну пам'ять. Центральною об'єднувальною тогочасною темою історичної пам'яті діячів досліджуваної політичної течії стала інструменталізація питання Талергофу, яку вони використовували для свого відновлення та зміцнення у міжвоєнний період. Невипадково одночасно з інституціоналізацією РНО русофіли заснували Талергофський комітет, метою якого було зробити Талергофське питання культом і символом руху⁷⁵.

Із перших днів діяльності відновленої партії її члени почали розвивати «культ Талергофа» та захищати своє виняткове право на цю історичну спадщину, відкидаючи будь-які спроби українофілів довести, що її жертвами стали і їхні прихильники, і весь народ загалом. Русофіли це трактували як спробу українофілів спотворити історичні факти. Зокрема, 2 лютого 1925 р. на II З'їзді РНО у виступі делегат польського сейму Микола Серебреннікова мовив про жертви русофілів у Першій світовій війні та запропонував вшанувати жертв Талергофу й Терезина вставанням. Про захист Талергофського питання як «свого» йшлося в резолюції з'їзду РНО 26 грудня 1933 р.⁷⁶

Будь-які спроби утисків із боку влади чи українофілів русофіли інтерпретували як загрозу для їхнього руху та можливий «другий Талергоф». А якщо такі події збігалися із вшануваннями Талергофської трагедії, то реакція була ще гострішою. Так, коли с. Костеневі на Львівщині спробували замінити русофільського священника українофільським, газета «Рускій Голос» написала, що таке призначення в період, коли відзначають 20-ті роковини трагедії, дуже вражає «и по сей день загрожує вторым Талергофом»⁷⁷.

Русофіли рішуче відкинули спроби політичних опонентів «українізувати» Талергоф. Заяви українофілів, що Талергоф – це трагедія всіх галицьких українців, вони пояснювали їхнім бажанням скрити буцімто своє «зрадництво» щодо русофілів у роки

⁷⁵ «Серед наших русских». Талергофський з'їзд. *Діло*. 1934. 21 травня; Андрусак М. Галицьке москвофільство... 3 серпня.

⁷⁶ Орлевич І. Русофільська течія на початку 20-х років... С. 200.

⁷⁷ Новий жест комисарщини. *Рускій голос*. 1934. 26 августа.

війни⁷⁸. Хоча донесення і мали місце, однак важко визначити, чи це було усвідомленим виявом політичної позиції, чи зведенням особистих поррахунків⁷⁹, і який із чинників домінував – ще потребує уточнення.

*Лікарняний огляд черевного тифу. Из фондів Львівського історичного музею.
Інв. номер Г (графіка) – 11531, ЛІМ – 1865 (11)*

Зрадництвом у роки Першої світової війни русофіли вважали не лише донесення на своїх прихильників австрійській владі, а й те, що лідери українофілів повели галичан на Східну Україну, «на братовбивчу війну»⁸⁰. Партії Західної України активно підтримували уряд Австро-Угорщини і Німеччини у війні з Росією, сподіваючись, що за поразки Росії країни-переможці допоможуть українцям створити самостійну державу. Українофіли створили національну військову формацію у складі австро-угорської армії – Українських січових стрільців (УСС). У лютому 1918 р. один з її куренів вирушив у похід на Україну з австрійською владою – так стрільці змушені були воювати проти співвітчизників та росіян. Русофіли гостро критикували діяльність цієї військової формації.

Ще однією причиною українофілів «присвоїти» талергофську спадщину русофіли вважали їхнє бажання використати цю тематику для формування тогочасної

⁷⁸ Марков Д. Талергофская тризна. Там само. 1933. 29 октября.

⁷⁹ Баринов И. Образ Талергофа в антиукраинской и антизападной мифологии... С. 98.

⁸⁰ Марков Д. Талергофская тризна. Там само. 1933. 29 октября.

політики. Русофільська газета «Русській голос» писала, що до використання цієї тематики українофілів штовхають невдачі їхньої політичної сили як у внутрішній, так і зовнішній політиці, які ті переживали 1933 р.⁸¹: внутріпартійні суперечки, анти-українська політика, Голодомор та ін.

*Несуть померлих на кладовище. Із фондів Львівського історичного музею.
Інв. номер Г (графіка) – 11547, ЛІМ – 1865*

У боротьбі за право на історичну спадщину Талергофу русофіли здобули однозначну перевагу певною мірою і через бездіяльність українських демократичних сил та їхнє занедбання цього культу⁸². Українофіли не створили власної мартирології, присвяченої Талергофській трагедії, не зробили жодних кроків у напрямі комеморації цієї тематики, уведення її до власного інтелектуального дискурсу – обмежувалися статтями в періодиці, вступаючи у дискусії з русофілами і намагаючись довести, що Талергоф – це «голгофта українців і москвофілів»⁸³. Українофіли не провели серед колишніх талергофців та селян просвітницької роботи і не зуміли пояснити, що в'язнями був увесь український народ, що в таборах їх піддавали репресіям представники австрійської влади, а не українофіли. Відомі поодинокі спроби українофілів проводити талергофські святкування (наприклад читальня товариства «Просвіта» на Знесенні під Львовом організувала талергофське свято для селян) та публікації у пресі, що були радше дискусіями зі своїми опонентами з цього питання.

Недалекоглядною щодо талергофської проблеми була поведінка греко-католицького духовенства. Владика Перемишльський Коциловський 9 вересня 1929 р. заборонив священникам єпархії брати участь у заупокійних талергофських Літургіях⁸⁴. У 1933 р. відмовився дати дозвіл на Літургію у греко-католицькому кафедральному храмі⁸⁵. Як слушно зауважив М. Андрусак, владика, маючи намір протидіяти русофільській і православної

⁸¹ «Талергофобия украинцев». Там само. 1933. 13 августа.

⁸² Андрусак М. Галицьке москвофільство... 4 серпня.

⁸³ Галкевич Л. Табор інтернованих у Ентсердорфі. (Причинки до нашої Талергофської трагедії). *Діло*. 1934. 21 березня.

⁸⁴ Андрусак М. Галицьке москвофільство... 4 серпня.

⁸⁵ ЦДІАЛ України. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 1368. Арк. 6–8.

пропаганді, такими діями лише її підсилював⁸⁶. Так греко-католицьке духовенство дало змогу русофілам здобути прихильників серед галицько-українського загалу⁸⁷. Адже «до нас має приступ той, хто висловить співчуття їхнім минулим або сучасним політичним болям»⁸⁸, а питання Талергофу було однією з найбільючих травм для українців Галичини за роки Першої світової війни. Бездіяльність українських державницьких сил, намагання перешкоджати русофілам у проведенні їхніх комемораційних заходів, пов'язаних із Талергофом, ігнорування русофільства як такого⁸⁹ зробили це питання винятково русофільським упродовж усього міжвоєнного часу. Незважаючи на те, що від репресій австрійської влади постраждало все українське населення, русофіли, головню через пасивність українофілів, зуміли зробити цю подію винятково «свою» і категорично відкидали будь-які їхні спроби доводити право на цю історичну спадщину.

Русофіли вважали, що велика жертва не проходить безслідно: від неї залишається дещо позитивне, здатне окупити найбільшу втрату, якщо буде правильно оцінено й усвідомлено. Пам'ять про Талергофську трагедію вони вміло використовували для зміцнення ідеї єдності «русского» народу, декларуючи, що жертви та страждання, які в цьому таборі «русский» народ поніс за вірність ідеям, не були даремними, а стали іспитом національної зрілості, символом боротьби, нехай і пасивної, поневоленого народу за єдність, свободу, право жити⁹⁰. Для означення своєї Батьківщини Східної Галичини використовували терміни «Русь» або «Галицька Русь», галицьких українців ідентифікували як «галицько-руських». Виводячи історію утворення «галицько-руського» народу з періоду Київської Русі, постійно наголошуючи на неперервності історичного процесу, зазначали, що Талергоф – лиш один з етапів 600-річної історії, коли його намагалися убити, однак безуспішно.

В'язнів Талергофу представники досліджуваної течії називали героями, які мали стати прикладом для майбутніх поколінь молоді, яка, наслідуючи мучеників «за руське ім'я», уміла б заступитися і боронити Батьківщину від нападів ворогів⁹¹. Серед прикладів для наслідування називали:

Талергофська спатрахіль о. Володимира Венгрино-вича. Із фондів Львівського музею історії релігії.

Тк. 126

⁸⁶ Андрусак М. Галицьке москвофільство... 4 серпня.

⁸⁷ Галицька болячка. *Діло*. 1933. 4 вересня.

⁸⁸ Андрусак М. Галицьке москвофільство... 3 серпня.

⁸⁹ Там само.

⁹⁰ Луцьк Л. Талергоф. *Русский голос*. 1933. № 14.

⁹¹ Кокотайло О. До русских женщин селянок! *Наука*. 1928. № 9–10. С. 201.

священників Максима і Петра Сандовичів, Ігнатія Гудиму, гімназистку Марію Мохнацьку, селян Пужака і Хіля (імена невідомі) й ін. Талергоф мав стати гарантом оновленої віри у краще майбутнє⁹², надихати їх у роботі, стимулювати до праці, допомагати переживати моральну та матеріальну кризи 30-х роках ХХ ст.

Ще до початку війни діячі досліджуваної політичної сили критикували росіян за неналежну увагу до «галицько-руських», творчості їхніх істориків, літераторів, мовознавців, неналежну оцінку вкладу малоросів у загальний розвиток «общерусскої» культури – у довоєнний час Галицька Русь не перебувала в орбіті цієї культури⁹³. Талергофська сторінка історії, на їхнє переконання, зможе подолати цю прогалину⁹⁴.

Творчість представників русофільства просякнута вірою в те, що жертвовність талергофців не була даремною. Позитиви від неї у їхньому розумінні – це зміцнення ідеї єдності «руського» народу, демонстрація патріотизму перед росіянами, гідний приклад для наслідування молодому поколінню в боротьбі за відстоювання ідеї та поборюванні труднощів тогочасного суспільно-політичного життя.

Вагому роль у збереженні й розвитку культури Талергофу русофіли відводили жінці. У переддень Талергофського з'їзду опублікували звернення до жінок-селянок, щоб ті взяли участь у торжестві, закликали жінок виховувати дітей у патріотизмі, заохочувати до вивчення історії та читання русофільських книжок⁹⁵. Вони організували «талергофські поминки (вшанування)» загиблих у таборах і закликали жінок активно брати в них участь⁹⁶.

Коммеморація Талергофу була центральною темою історичної політики галицьких русофілів у міжвоєнний період. Пов'язані з цим громадські акції й публічні церемонії поступово інкорпоровалися в систему давніх традицій діячів цього руху, зокрема однієї із найстарших інституцій – львівського Ставропігійського інституту (правонаступника Успенського братства (1586)), яке впродовж століть було захисником національних інтересів галицьких українців.

Так, ще з ХІХ ст. у Томину неділю (перший тиждень після Великодня) члени Ставропігійського інституту служили панахиди на могилах відомих русофільських письменників і суспільних діячів. До цих акцій активно долучився у міжвоєнний період Талергофський комітет – поряд з іншими русофільськими товариствами: Народним домом, Ставропігійським інститутом, Товариством ім. М. Качковського, студентським товариством «Друг» та ін. Збиралися зазвичай біля могили унійного митрополита Григорія Яхимовича⁹⁷, потім ішли до могил сеньйора Ставропігії, історика Ізидора Шараневича, Дениса Зубрицького й інших відомих представників цього руху, а тоді – до талергофців. Яскравим прикладом інкорпорації давніх традицій русофілів до талергофських святкувань було написання кантати «Талергоф»

⁹² Ваврик В. Талергоф. *Русский голос*. 1933. 16 апріля.

⁹³ Попов А. Годовщини і действительность. *Русский голос*. 1934. 10 іюня.

⁹⁴ Там само.

⁹⁵ Кокотайло О. До русских женщин селянок! С. 199–200.

⁹⁶ Русская женщина и Талергофски поминки. *Наука*. Ілюстрований кварталник для народа. 1933. № 2–3. С. 38.

⁹⁷ ЦДАЛ України. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 155. Арк. 4.

(музика А. Ропницького (ім'я не встановлено), слова Василя Ваврика)⁹⁸ до 350-ліття Ставропігійського інституту.

Одним із місць, пов'язаних із комеморацією Талергофу, для русофілів став пам'ятник на Личаківському кладовищі за проєктом архітектора Луцика й інженера Туровича: великий восьмикутний хрест із білого мармуру на чорній мармуровій стелі з надписом у терновому вінку: «Жертвам Талергофа. 1914–1918. Галицька Русь». Його збудовано за ініціативи і заходами Талергофського комітету через збір пожертв серед населення⁹⁹. Відкриття та освячення приурочили 20-м роковинам трагедії¹⁰⁰.

Ще один пам'ятник комітет спорудив у Перемишлі. У цьому місті 1914 р. угорські жандарми забили до смерті інтернованих галичан, серед яких була і М. Мохнацька. Усіх убитих закопали в одній могилі на Перемишльському цвинтарі. Президент (мер) Перемишля Хшановський (ім'я не встановлено) надав одне з найкращих місць для перепоховання. Проти ночі на 30 червня 1937 р. відбулася ексгумація тіл, а 30 червня – похорони. Над могилою спорудили п'ятиметровий дубовий хрест. Русофільський історик і публіцист А. Копистянський писав, що «братська могила 44 руських мучеників, які віддали своє життя за ім'я Русь і руську ідею повинна стати місцем всенародного паломництва»¹⁰¹. Заходами, що мали впливати на посилення позицій русофільства в міжвоєнні роки, на думку його очільників, були різні народні й партійні зібрання. Йшлося передовсім про т. зв. Талергофські з'їзди. Їхнє проведення передбачало богослужіння у церкві, виступи діячів, а на закінчення – часто концерти, вистави.

Перший Талергофський з'їзд відбувся у Львові 31 жовтня 1928 р. Почався він Літургією у Преображенському та Святоюрському храмах. Із Преображенського учасники, кількість яких сягала близько 6 000 людей, пройшли Хресною ходою вулицями Львова до Личаківського цвинтаря. На кладовищі заклали наріжний камінь під пам'ятник невідомому талергофцю. Відбулася урочиста академія в Народному домі, на якій виступали лідери руху¹⁰². У з'їзді взяло участь близько 5 000 людей.

Другий Талергофський з'їзд організовано 31 травня 1934 р. Зранку відбулися богослужіння на Високому замку, похід вулицями Львова на Личаківський цвинтар, святкова академія в Народному домі. На Личакові відкрили пам'ятник невідомому талергофцю. Із промовою виступив сеньйор Ставропігії Антон Гула, талергофець, який одночасно був головою Центрального талергофського комітету. Зібрання 1934 р. об'єднало близько 15 000–16 000 осіб¹⁰³. На ньому були присутні представники з Волині, Полісся, Холмщини та Варшави.

Інформацію про Талергоф русофіли намагалися поширювати в різних місцевостях Західної України. Зокрема, 1933 р. їхні члени виступали з лекціями на Волині¹⁰⁴. Вони встановили традицію щороку проводити Талергофські поминки у читальнях

⁹⁸ Там само. Спр. 40. Арк. 1.

⁹⁹ Всенародний Талергофський съезд. *Русській голос*. 1928. 11 ноября.

¹⁰⁰ От Центрального Талергофского комитета. Там само. 1934. 7 января.

¹⁰¹ Копистянський А. Всенародный русский памятник в м. Перемишлі. С. 18.

¹⁰² Всенародний Талергофський съезд...

¹⁰³ Колибель единства. *Русській голос*. 1934. 10 іюня.

¹⁰⁴ По Волині з Талергофом. Там само. 1933. 22 октября.

і кооперативах¹⁰⁵. У 1928 р. у Перемишлі відбулося богослужіння¹⁰⁶, а 1 листопада 1932 р. – вечір-концерт, присвячений пам'яті талергофців у межах з'їзду членів Товариства ім. М. Качковського¹⁰⁷. По селах встановлювали трираменні патріарші хрести, біля яких служили Літургії за померлими талергофцями¹⁰⁸.

Про значущість для русофілів Талергофської трагедії свідчать факти, що вони навіть намагалися прирівняти вшанування Талергофу до релігійного свята – Різдва Христового та громадського – ліквідації панщини¹⁰⁹.

Образи героїв, ворогів і тих, «хто подав руку допомоги». Русофіли, проводячи аналогії з біблійною тематикою, порівнювала Талергоф із Голгофою, а народ – із мучеником, перебування в'язнів у Талергофі – зі шляхом Христа, пройденим від Голгофи до Воскресіння¹¹⁰. Використані епітети мали емоційно впливати на почуття людей: «наш доблесний мученик народ», «Галицкая Голгофа», «галицькі мученики», «Талергофская Голгофа галицко-русского народа», «Герновий вінець», «русские герои мученики», «мученики за великую общерусскую идею», «страсти талергофців», «страждальці Русі», «русские герои», «у распятия Руси» тощо. Крім біблійної тематики, використовували історії інших народів та власну: і для євреїв єрусалимська Стіна плачу, і для магометян Мекка, так для нас Талергоф¹¹¹. Початок війни порівнювали з нападами татар на Русь¹¹², а муки талергофців – зі стратою в XVI ст. у Туреччині козацького ватажка, українсько-литовського магната, князя Дмитра Байди Вишневецького (його підвісили на гак). У Талергофі стояв ряд стовпів із гаками і шнурами, на яких стратили дзвонаря Матвія з Болотні та студентів за те, що не відмовилися від «русского» імені. Вони проводили паралелі: князя Вишневецького стратили в «дикій» Туреччині XVI ст., а диякон і студенти мучилися на крюках XX ст. у «культурній» Австрії¹¹³. Русофіли, що до війни орієнтувалися на царську Росію, піддавали жорсткій критиці більшовицький режим 20-х років XX ст., наголошуючи, що перед звірствами Талергофу «бледнут самі жорстокі більшовицькі експерименти»¹¹⁴. Критиковані в русофільській історіографії «страждання народу за свою віру і народність за часів Польщі», на їхню думку, не можна порівняти з муками в Талергофі¹¹⁵.

Такі патетичні порівняння свідчать про упередженість діячів цієї політичної сили щодо висвітлення цього питання, оскільки з початком Першої світової війни практику інтернування в табори почали застосовувати всі воюючі країни¹¹⁶. І в них

¹⁰⁵Цебринський М. Голгофа народних страдній. *Наука*. 1933. № 1. С. 2–4.

¹⁰⁶Рускій голос. 1928. 9 декабря.

¹⁰⁷Ваврик В. Талергоф...

¹⁰⁸Кривуляньскій М. Страшна годовщина. *Наука*. 1929. № 9–10. С. 198.

¹⁰⁹о. Ровскій С. Талергоф. *Русскій голос*. 1925. 6 января.

¹¹⁰Русскій голос. 1933. 16 апреля.

¹¹¹Луцьк Л. Талергоф...

¹¹²Кривуляньскій М. Страшна годовщина (Хроніка австро-мадярських 1914–1918). *Наука*. 1928. № 9–10. С. 195.

¹¹³Ваврик В. Талергоф...

¹¹⁴Цебринський М. Голгофа народних страдній. *Наука*. 1933. № 1. С. 3.

¹¹⁵Бендасюк С. Талергоф. Наша Голгофа. Львів, 1920. С. 164.

¹¹⁶Барінов І. Образ Талергофа в антиукраїнської и антизападної мифології... С. 92.

щодо ув'язнених застосовували репресії, примусову працю, вони потерпали від анти-санітарних умов, хворіб тощо.

Русофільська історіографія створила образ ворога – винуватця Талергофської трагедії: австрійську владу, українофілів і поляків, які для русофілів уособлювали місцеву владу. Русофіли звинувачували переважно австрійський уряд (в окремих випадках австро-угорський) у цієї трагедії, про що яскраво свідчить підзаголовок альманахів: «Книга пам'яті австрійської жорстокості та насилля над карпато-руським народом під час світової війни 1914–1917 рр.». Австро-угорський терор порівнювали з татарськими набігами¹¹⁷, Австрію називали «дряхлою тюрмою народів»¹¹⁸.

Найбільше русофілів, із чим можна погодитися, обурювало те, що злочини проти «русского» народу відбувалися у державі, яка вважала себе конституційною, «з претензіями на велич і почесть в політичному світі, і карали наш народ не якісь невиховані, без просвіти, темні розбійники середніх віків, не дикуни, а люди з освітою, європейським вихованням, в білих рукавичках, австрійські чиновники всякого роду, жандарми, поліцейські, офіцери високих рангів (полковники, генерали)»¹¹⁹. Розпад Австро-Угорщини як держави після Першої світової війни вони вважали заслуженою карою за кривди, завдані галичанам¹²⁰.

Чимало уваги русофільська історіографія присвятила критиці «зрадницької» ролі українофілів. Незважаючи на політичне протистояння з ними впродовж другої половини XIX ст. і в роки війни, русофіли завжди наголошували на належності представників обох течій до одного народу як «братів по Христу и по народности!»¹²¹ і на природі їхнього конфлікту як міжпартійного, постійно акцентуючи на потребі пошуку компромісу. Тому їхню «зраду» сприймали як «зраду братів по крові», порівнюючи українофілів із «Каїном – братовбивцею»¹²².

Українофіли постають також в образі «мазепинців-зрадників», який сформувався в інтелектуальній думці русофілів ще наприкінці XIX ст.¹²³. Гетьмана Мазепу, який хотів від'єднати українські землі від Росії 1709 р., русофіли критикували як політичного діяча, чії дії були спрямовані на руйнування єдності «русского» народу, через це вважали його «зрадником». Ці образливі закиди в бік українофілів були пов'язані з нерозумінням вибору національної ідентифікації українців та заскорузлістю і консервативністю власних поглядів на національне питання, що йшло врозріз із потребами української нації, що зростали.

Австро-угорську владу русофіли слушно звинувачували у внесенні розбрату серед галицьких українців обох орієнтацій на початку війни – організацію мережі платних

¹¹⁷Ваврик В. Изверг. С. 75.

¹¹⁸Яворский Ю. Галицка Голгофа. Талергофській альманахъ. Пропамятная книга австрійскихъ жестокостей, изуверствъ и насилій надъ карпато - русскимъ народомъ во время Всемирной войны 1914–1917 гг. Выпускъ первый. Терроръ в Галичине въ первый періодъ войны 1914–1915 гг. Львовъ, 1924. С. IV.

¹¹⁹Бендасюк С. Талергоф... С. 164.

¹²⁰Ваврик В. Маша. С. 8.

¹²¹Талергофській альманахъ... 1925. Вып. 2: Террор в Галичине. Террор в Буковине. Отзвуки печати. Терезин, Гминд, Гнас и др. Беллетристика. С. 95.

¹²²Талергофській альманахъ... Вып. 1. С. 10; Кривулянский М. Страшна годовщина... С. 195.

¹²³Талергофській альманахъ...

і безплатних доносників на території всієї Галичини¹²⁴. Австро-угорська армія оголосила, що за донесення на сусіда платитиме від 50 до 500 корон. Як писали русофіли у своєму періодичному виданні, така сума в 1914 р. була значною і спокусливою¹²⁵.

Відмінне розуміння національної ідентичності дало підстави представникам русофільства вважати поведінку українофілів зрадницькою. І не лише через донесення, а й тому, що українофіли не підтримали ідеї єдності «руського» народу в час Першої світової війни, коли, на їхнє переконання, весь «галицько-руський» народ міг об'єднатися навколо ідеї приєднання Східної Галичини до Росії. Підтримка у війні українськими політичними партіями держав, що конфліктували, посилила їхнє протистояння і вилилася у звинувачення у зраді. Українофіли в роки війни стали на бік Австрії та Німеччини, сподіваючись на їхню підтримку у відстоюванні незалежної України. Русофіли, зорієнтовані на Росію, вважали позицію опонентів зрадницькою і виступом проти власного народу¹²⁶.

Відповідальність за трагедію русофіли покладали на українську пресу, що не зуміла провести роз'яснювальну роботу серед населення і запобігти донесенням на співвітчизників, покликаючись на М. Андрусяка. До того ж ігнорували факти своєї співпраці з окупаційною російською владою у 1914–1915 рр. Однією з основних причин конфлікту між русо- й українофілами були взаємні звинувачення за різні зовнішньополітичні орієнтири: українофілів – на Австрію та Німеччину, русофілів – на Росію. Це спричинило непримиримість і постійні суперечки. Русофіли, на відміну від політичних опонентів, не зуміли обрати модерний шлях націотворення і не визнавали прав українців на самостійне національне та культурне існування. Частково слушною була їхня критика щодо надмірної лояльності до влади, безпринципної позиції української преси, а об'єднала все це незрілість національного руху загалом. Це визнавали і представники українських державницьких сил.

Ще одними «натхненниками криваваго австро-мадярського терору» та ворогами «руського» народу поряд з українофілами було називано «галицьких поляків», маючи на увазі передовсім адміністрацію всіх рівнів: від намісника краю до жандарма в селі, «которые къ своей національно-политической цѣли шли параллельной дорогой съ “украинцами” и для которыхъ матеріальной базой для идейныхъ устремленийъ была Австро-Венгрія»¹²⁷. Водночас для обох «винуватців» притаманною вважали підтримку австро-угорської влади.

«Нас зрозуміти могли тільки наші брати чехи»¹²⁸. Спогади русофілів сповнені вдячості чеському народу, який співчував їм і допомагав, не залишаючи наодинці з горем. Русофіли наголошували на значно кращих умовах перебування інтернованих у таборі в Терезині (Чехія), головню через співчуття і матеріальну підтримку чехів¹²⁹. Відтак «...Тернистий шлях Голгофи в Галичині перетворився в тріумфальну ходу в Чехії». Таку поведінку русофіли пояснювали тим, що чеський народ також зазнав

¹²⁴Марков Д. Талергофская тризна. *Русский голос*. 1933. 29 октябрия.

¹²⁵У распятія Руси. Там само. 1929. 1 сентября.

¹²⁶Каренин В. Талергофская жертва. Там само. 1934. 12 мая.

¹²⁷Талергофській альманахъ... Вып. 1. С. 15.

¹²⁸Соколович Г. Кровавые годы. *Русский голос*. 1924. 23 февраля.

¹²⁹Талергофській альманахъ... Вып. 3. С.14.

багато страждань від австро-угорської влади, чимало їхніх громадян були в'язнями австро-угорських тюрм. А також тим, що «Терезину суджено було лежати в братській словянській землі»¹³⁰, знаходячи в цьому підтвердження сповідуваних ідей слов'янської єдності.

Прикладом шляхетності став учинок двох чеських жінок – Анни Лаубре і Маріанни Куглерової¹³¹, які зуміли забезпечити одягом та провіантом ув'язнених. Навіть поведінка жандармів чеської національності, наголошували русофіли, вирізнялася з-поміж інших – вони намагалися захищати арештованих.

Благородність до ув'язнених демонстрували й представники інших народностей. Наприклад, австрійський граф Герберштейн (Herberstein) і його дружина, які відвідували в Талергофі дітей, приносили їжу і зуміли домогтися визволення дочки І. Гошовського (ім'я не встановлено) зі Станіславова¹³². В австрійському парламенті проти масових розстрілів і повішань галичан 14 червня 1917 р. виступили чеський депутат Стрижбин (Stryžbin) і польський Ігнатій Дашинський (Ignacy Daszyński)¹³³.

Отже, русофіли в міжвоєнний час використовували пам'ять про Талергофську трагедію для відновлення та зміцнення своєї політичної сили. Завдяки інтелектуальній діяльності Талергофського комітету зібрано документальні свідчення очевидців та учасників цієї події (особисті джерела: спогади, щоденники, малюнки, артефакти, урядові розпорядження тощо). Попри русофільську заангажованість у цьому, зібрані письмові документи, художні та публіцистичні твори, музейні експонати – важливе джерело для прочитання цієї сторінки української історії.

Русофільська інтелектуальна думка створила образи ворогів-винуватців трагедії – австрійську владу й українофілів. Останніх вони називали зрадниками, каїнами для свого народу, ігноруючи той факт, що саме їхня діяльність напередодні Першої світової війни стала причиною арештів їхніх однопартійців та прихильників. Залишаючись вірними ідеологічним переконанням (коріння яких сягає XIX ст.), відмовляючись сприймати модерний шлях націотворення і не визнаючи прав українців на самостійне культурне та політичне існування, русофіли обрали іншу національну ідентичність, ніж українські державницькі сили, які домінували серед українців.

Незрілість національного життя, партійне протистояння, розпалюване та підтримуване австрійською владою, призвели до донесень і наклепів серед галицьких українців, стали причиною безпідставних ув'язнень та депортацій в Талергоф й інші табори, що заторкнуло майже все населення. Міжпартійні суперечки обернулися трагедією для всього народу, зробивши його невинною жертвою.

Русофільська пропаганда перед початком війни викликала невдоволення австрійської влади і як результат призвела до арештів русофілів та прихильників їхніх ідей, а також спричинила безпідставні й безсистемні арешти серед всього українського населення та представників інших національностей.

¹³⁰Соколович Г. Терновий вінець. Ужгород, [Б.р.] С. 43.

¹³¹Талергофській альманахь... Вып. 2. С. 120–121.

¹³²Там само. Вып. 3. С. 4.

¹³³Цебринський М. Голгофа народних страданій. *Наука*. 1933. № 1. С. 4; Бендасюк С. Талергоф... С. 173.

REFERENS

- Andrusiak, M. (1933, Serpen 3). Halytske moskvofilstvo i Talerhof. *Dilo*, 201 (in Ukrainian).
- Andrusiak, M. (1933, Serpen 4). Halytske moskvofilstvo i Talerhof. *Dilo*, 202 (in Ukrainian).
- Bilinkevych, I. (1924). Zvonar Matviy. *Vremennyk Stavropyhiyskaho Instytuta s misyatseslovom na 1925* (in Russian).
- Bulyk, S. (1927, Hruden). Yak heroï umyraly. Rozhdestvenskii rozkaz. (Pravdyva istoriia z svitovoi voiny). *Nauka. Ilyustrovanyy misyachnyk dlya naroda*. 12, 295–299 (in Ukrainian).
- Bulyk, S. (1927, Hruden). Zamuchennym... *Nauka. Ilyustrovanyy misyachnyk dlya naroda*, 12 (in Ukrainian).
- Bylynkevych, O. (1928). Talerhof. *Nauka. Ilyustrovanyy misyachnyk dlya naroda*, 4, 2–3 (in Ukrainian).
- Dalshe ydty nekuda. (1930, Noiabr 6). *Russkii holos*. 85(479) (in Russian).
- Deryt A. (1927). Talerhof. *Vremennyk Stavropyhiiskaho Ynstytuta s mysyatseslovom na 1928 h.* 69–70 (in Russian).
- Fedevych, K. (2009). *Halytski ukrayintsi u Polshchi 1920–1939*. Kyiv (in Ukrainian).
- Halkevych, L. (1934, Berezen 21). Tabor internovanykh u Entserdorfi. (Prychynky do nashoi Talerhofskoi trahedii). *Dilo*. 74 (in Ukrainian).
- Halkevych, L. (1934, Berezen 22). Tabor internovanykh u Entserdorfi. (Prychynky do nashoi Talerhofskoi trahedii). *Dilo*. 75 (in Ukrainian).
- Haysenyuk, V. (2015). *Moskvofilstvo v Halychyni ta na Bukovyni v roky Pershoyi svitovoyi viyny*. Chernivtsi. http://www.chnu.edu.ua/res/chnu/chnu_news/March/Diser_Gaiseniuk.pdf (in Ukrainian).
- Himka, J. P. (2001). The Propagation of Orthodoxy in Galicia on the Eve of World War I. *Ukrayina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 9 (in Ukrainian).
- Karenyn V. (1934, Mai 12). Talerhofskaia zhertva. *Russkii holos* (in Russian).
- Kokotaylo, O. (1928, Veresen–Zhovten). Do russkykh zhenshchyn selyanok! *Nauka*, 9–10 (in Russian).
- Kolybel edynstva. (1934, Iyun 10). *Russkiy Holos*, 21 (in Russian).
- Kopystyanskuy, A. (1937). *Vsenarodnyy ruskiy pamyatnyk v h. Peremyshli*. Lvov (in Russian).
- Kryvulyanskiy, M. (1929). Strashna hodovshchyna. *Nauka. Ilyustrovanyy misyachnyk dlya naroda*, 9–10 (in Ukrainian).
- Kryvulianskiy, M. (1928, Veresen-Zhovten). Strashna hodovshchyna (Khronika avstro-madiarskykh 1914–1918). *Nauka*. 9–10, 195 (in Russian).
- Kyrychuk, O. (1934). *Lvivskyy Stavropihiyskyy instytut u hromadskomu zhytti Halychyny druhoyi polovyny XIX – pochatku XX st.* Lviv (in Ukrainian).
- Makovskyy, V. (1934). *Talyerhof, Spohady i dokumenty*. Lviv (in Ukrainian).
- Malets, H. (1934). *Potuihy rozedyneniya y oslableniya russkoho naroda*. Lvov (in Russian).
- Markov, D. (1933, Oktyabr 29). Talerhofskaia tryzna. *Russkii holos*. 41 (in Russian).
- Lutsyk, L. (1933, April 16) «Talerhof». *Russkiy Holos*, 14 (in Russian).
- Russkiy Holos* (1923, Mart 28). 12 (in Russian).
- Russkii holos*. (1928, Diekabr 9). 289 (in Russian).

- Russkiy Holos* (1933, April 16). 14 (in Russian).
- Novyi zhest komysarshchyny (1934, Avhust 26). *Russkii holos*. 31 (671) (in Russian).
- Obvynytnelnyy akt po delu S. Yu. Bendasyuka i tov. (1914). *Prilozhenie k Prykarpatskoy Rusy* (in Russian).
- Orlevych, I. (2011). Halytske rusofilstvo pid chas Pershoyi svitovoyi viyny. *Visnyk Lvivskoyi komertsyynoyi Akademiyi. Seriya humanitarni nauky*. 10, 235–249 (in Ukrainian).
- Orlevych, I. (2013). Rusofilska techiya na pochatku 1920-kh rokiv u Halychyni. *Halychyna*, 22–23. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nikp_2013_22-23_24 (in Ukrainian).
- Orlevych, I. (2015). «Ottsy i deti»: ideolohichni rozbizhnosti chy borotba za dominuvannya v Russkiy narodniy partiyi? (do pytannya rozkolu v rusofilskiy techiyi na pochatku XX stolittya), *Z istoriyi zakhidnoukrayinskykh zemel*, 166–183 (in Ukrainian).
- Orlevych, I. (2016). *Natsionalna identyfikatsiya ukrayintsiv Halychyny u XIX – na pochatku XX stolittya*. Lviv (in Ukrainian).
- Ot Tsentralnoho Talerhofskaho komyteta. (1934, Yanvar 7). *Russkii holos*, 1 (641) (in Ukrainian).
- Petrii, I. (2010). Kharakterystyka memuarnykh dzherel do istorii pobutu Skhidnoi Halychyny chasu Pershoyi svitovoyi viyny. *Visnyk Lvivskoyi komertsyynoyi akademiyi. Seriya humanitarni nauky*, 9, 30–42 (in Ukrainian).
- Popov, A. (1934, Iiun 10). Hodovshchyny i deistvytelnost. *Russkii holos*, 21 (in Russian).
- Po Volyni s Talerhofom. (1933, Oktyabr 22). *Russkiy Holos*, 40 (in Russian).
- Rovskii, S. (1925, Yanvar 6). Talerhof. *Russkii holos*, 106–107 (in Russian).
- Rezolyutsiy Vsekraevoho Syezda RSO (1934, Yanvar 7). *Russkiy Holos*, 1 (641) (in Russian).
- Russkaia zhenshchyna y Talerhofsky pomynky. (1933). *Nauka. Ilyustrovanyi kvartalnyk dlia naroda*, 2–3, 38 (in Ukrainian).
- Russkiy Narodnyy sez. (1923, Lystopad 3). *Russkiy Holos*, 43 (in Russian).
- Sereda, O. (2010) Moskvofilstvo. In *Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny: u 10 t.* <http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21D> (in Ukrainian).
- Sered nashykh ruskykh. Talerhofskiy zizd. (1934, Traven 21). *Dilo* (in Ukrainian).
- Ukrainskyi narid musyt peremohty. (1934, Lyutui 14). *Dilo* (in Ukrainian).
- Nadson, S. (1928). Holhofa. *Nauka. Ilyustrovanyi misyachnyk dlia naroda*, 3–4, 49 (in Ukrainian).
- Sokolovych, H. (1924, Fevral 23). Krovavye hody. *Russkiy Holos*, 5, 23 (in Ukrainian).
- Sokolovych, H. (n.d.). Ternovy vinets. *Yzdanie redaktsiy Russkaya zemlya* (in Ukrainian).
- Syezd Russkoy Narodnoy Orhanyzatsiy (1925, Fevral 15). *Russkiy Holos*, 110 (in Russian).
- Talerhofobyya ukraintsev (1933, Avhust 13). *Russkii holos*, 30 (in Russian).
- Talerhofskiy Almanakh. Propamyatnaya knyha avstriyskykh zhestokostey, izuverstv i nasylyy nad karpato – russkim narodom vo vremya Vcemirnoy voyny 1914–1917 hh. (1924). *Vypusk pervyi. Terror v Halychynе v pervyy period voyny 1914–1915 hh.* Lvov (in Russian).
- Talerhofskiy Almanakh. Propamyatnaya knyha avstriyskykh zhestokostey, yzuverstv i nasyliy nad karpato-russkim narodom vo vremya vsemirnoy voynu 1914–1917 h.h. (1930). *Vypusk tretiy.* Lvov: Izdanie «Talerhofskaho Komiteta» <http://www.zaistinu.ru/ukraine/church/almanah3-x.shtml> (in Russian).

- Talierhofskiy otdel Stavropyhiiskaho Muzeia vo Lvovi. (1936, Iiun 7). *Russkii holos*, 21 (755) (in Russian).
- Tsebrynskyy, M. (1928). Strastyam talerhoftsiv. *Nauka*, 9–10 (in Ukrainian).
- Tsebrynskyy, M. (1933, I kvartal). Holhofa narodnykh stradniy. *Nauka*, 1 (in Ukrainian).
- Tsebrynskyy, M. (1933, I kvartal). Na vstrchu Neizvstnomu talerhoftsyyu. *Nauka*, 1 (in Russian).
- U raspiatyia Rusy. (1929, Sentyabr 1). *Russkii holos*, 68 (in Russian).
- Vavryk V. (1926). *Kalynyn srub*. Lvov: Typohrafiya Stavrop. Instytutu vo Lvovi (in Ukrainian).
- Vavryk, V. (1933). *Masha. Kartyna avstro-madyarskoho terrora v 1914 hodu* (in Russian).
- Vavryk, V. (1933, April 16). Talerhof. *Russkii holos*, 14 (in Russian).
- Vavryk, V. (1934). *Talerhof. V 20-ti rokovyny narodnoyi trahediyi halytsko-ruskoho naroda*, Lviv (in Ukrainian).
- Vavryk V. (1936, Lypen-Cherven). Yak Bohdan Cheremkha umyrov za pravdu. *Nauka misyachne vydanye narodnoyi biblioteky*, 6–7 (in Ukrainian).
- Vsenarodnyi Talerhofskii sez. (1928, Noiabr 11). *Russkii holos*, 282–283 (in Russian).
- Yakovenko, N. (2007). *Vstup do istoriyi*. Kyiv (in Ukrainian).
- Yurkevych, V. (1936, Lypen–Cherven). Talerhofskiy vechir. *Nauka. Misiachne vydannia narodnoi biblioteky*. 6–7, 2 (in Ukrainian).
- Olszański, T. A. (n.d.). Austriackie represje w Galicji i obóz w Thalerhofie. <http://www.cmentarze.gorlice.net.pl/talerhofstrona.htm#9> (in Polish).
- Torzecki, R. (1989). *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929*. Kraków (in Polish).
- Wojtowicz-Huber, B. (2007). «Ojcowie narodu. Duchowienstwo greckokatolickie w ruchu narodowym Rusinow galicyjskich (1867–1918)». Warszawa (in Polish).

Iryna ORLEVYCH

*PhD, Senior Research Fellow, Head of the Department of Modern History of Ukraine
I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies
of NAS of Ukraine
Senior Researcher Fellow
Institute of Religious Studies
branch of the Lviv Museum of the History of Religion
ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-7530-9833>
e-mail: i.orlevych@gmail.com*

TALERHOF TRAGEDY: INTERPRETATION AND INSTRUMENTALIZATION BY RUSSOPHILES IN THE INTERWAR PERIOD

One of the complex pages of the history of Galicia has been revealed – the Thalerhof tragedy, when a significant number of Ukrainians, mainly Russophiles and their sympathizers, were arrested by the Austrian authorities and sent to camps (Thalerhof, Terezin, etc.). It is shown that although among the prisoners there were Ukrainophiles and representatives of other folks such

as Poles, Jews, Germans, etc., the Russophiles interpreted this tragedy exclusively as «theirs», developing the «Thalerhof» cult in the interwar period in order to restore and strengthen their political strength (it is no coincidence that the founding of the Thalerhof Committee in 1923, which had the task of collecting relevant documentary materials, and the «Russian People's Organization» coincided in time).

The efforts of these figures to create a cult of the «Russian» people as a «martyr» for the «Russian» idea and the images of the enemies, the perpetrators of the tragedy – the Austrian government and Ukrainophiles, are highlighted, ignoring the fact that it was the activities of representatives of the Russophile movement on the eve of the First World War that caused the arrests of their fellow party members and party supporters.

It is traced how Russophiles, whose intellectual activity usually covered various fields (history, journalism, literature, art, etc.), used their own experiences and memories of the war in their own works and how their political and ideological involvement of Russophiles did not allow them to fully focus on scientific and literary studios.

It was established that thanks to the efforts of the Thalerhof committee, it was possible to accumulate documentary evidence of eyewitnesses and participants of this event (personal sources: memories, diaries, drawings, artifacts, government orders, etc.). For the first time, an analysis of the «Inquiry letters» collected by the committee was carried out, which made it possible to find out the reasons for arrests, national identification, conditions of camp life of internees. It was concluded that the peasantry never mastered the «Russian» language, which the leaders of the Russophiles hoped for, and that the prisoners of the camps were not only Galician-Ukrainians of a Russophile orientation. It has been proven that despite the indicated involvement in this issue, collected documents, artistic and journalistic works and museum exhibits are an important source for reading this page of Ukrainian history.

Keywords: Russophilism, Thalerhof, World War I, Russian People's Organization, Thalerhof committee.